

"هیزه مه‌ده‌نییه‌کان" و هه‌لبژاردنی پاریزگاگان

12-12-2023

نووسه‌ره‌کان

د. یاسین ته‌ها

گورته : ده‌شێ ئەم هه‌لبژاردنه‌ی که بریاره له کۆتایی ئەمسال به‌ریوه بچیت و نزیکه‌ی 6 هه‌زار کاندید تێیدا ر کابه‌ری ده‌که‌ن ، وه‌ک ده‌رفه‌تێکی جومگه‌یی ته‌ماشای بکریت بۆ ئەو هیزه مه‌ده‌نییه نوێیانه‌ی که له چوار سالی ر ابردوودا سه‌ریانه‌ه‌لدا وه ، چونکه ئە و هیزانه که نه‌یانتواتی به‌ بزاردی "شۆرشگێری" له تشرینی 2019دا بنه‌ماکانی پرۆسه‌ی سیاسی عێراق بگۆرن ، ئیستا له پاش ئەزموونی به‌شداری له خولی پینجه‌می ئەنجومه‌نی نوێنه‌ران ، له‌به‌رده‌م ئەزموونی به‌شداری له ئەنجومه‌نه خۆجێیه‌کان دان که چوار سال به‌ر له ئیستا ، به‌هۆی رق و تو و په‌ی خۆپیشاندهران و تۆمه‌تبارکردنیان به‌ گه‌نده‌لی ، به‌ ئیراده‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری و پاشان به‌ بریاری په‌رله‌مان هه‌لوه‌شێنران هوه و په‌کخران .

رەنگە بۇ ھېزە نوپۇ و مەدەنىيەكانى عىراق كە خۇيان بە درېژكراوھى گوتار و بەرنامەى خۇپيشاندانەكانى تشرىنى 2019 دەزانن، ھەلبۇزاردنى پارېژگانن لە 18ى كانوونى يەكەمى 2023، دوورپيانيك بېت لە نيوان پووكانەوھى زياتر، يان دەستخستنى بنكەيەكى جەماوھرى و ھېزى بېرار لە ئەنجومەنە خۇجىيەكان. ئەگەريش دەرڤەتى ئەوھيان ھەبوو لەم ھەلبۇزاردنە خۇيان بسەلمىنن، ئەوا يارمەتيدەريان دەبېت بۇ سەرکەوتنى زياتر لە ھەلبۇزاردنى 2025ى پەرلەمان، ھەلبەت پىچەوانەكەيشى، ئەنجامىكى دىكەى دەبېت.

دەشنى ئەم ھەلبۇزاردنەى كە بېرارە لە كۇتايى ئەمسال بەرپوھ بچېت و نزيكەى 6 ھەزار كانديد تئيدا ركاھەرى دەكەن، وەك دەرڤەتئىكى جومگەبى تەماشبا بكرېت بۇ ئەو ھېزە مەدەنىيە نوپيانەى كە لە چوار سالى رابردوودا سەريانەھەلداوھ، چونكە ئەو ھېزانە كە نەيانتواتى بە بۇزاردەى "شۇرېشگېرى" لە تشرىنى 2019دا بنەماكانى پروسەى سياسى عىراق بگۇپن، ئىستا لە پاش ئەزموونى بەشدارى لە خولى پىنجەمى ئەنجومەنى نوپنەران، لەبەردەم ئەزموونى بەشدارى لە ئەنجومەنە خۇجىيەكاندان كە چوار سال بەر لە ئىستا، بەھوى رق و توورپەى خۇپيشاندەران و تۆمەتباركردنيان بە گەندەلى، بە ئىرادەيەكى جەماوھرى و پاشان بە بېرارى پەرلەمان ھەلۆھشېزانەوھ و پەكخران.

ھېزە مەدەنىيەكان لە دەستپىكى ئامادەكارىيەكانى ئەم پروسەيە سەرکەوتو بوون لە پىكھىنانى ھاوپەيمانى "قيم المدنى" وەك چەترىك بۇ ھېزە "گۇرانخواز و ديموكراسىيەكان"، بە بەشدارى 10 لايەن كە ناسراوترينيان حىزبى شىوعى عىراقىيە و پەرلەمانتار سەجاد سالم و د. عەلى ئەلپەفيەى وەك ھاوسەرۇكى ديارى كران، بەمەش بازياندا بەسەر بەرەبەستى 1.7ى سىستىمى ھەلبۇزاردنى سانت ليگوى ھەموارکراودا. ھەموارەكەش سەپنراوى زۇربنەى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە بوو بۇ رىگرتن لەسەرکەوتنى ھېزە بچووگەكان لە ھەلبۇزاردن. ھاوكات لەگەل ئەمەشدا، دەشنى دوورەپەريزى سەدر و رەوتە جەماوھرىيەكەى لە ھەلبۇزاردنەكە، وەك دەرڤەتئىك بۇ ئەو ھېزە مەدەنىيە تەماشبا بكرېت كە دەپانەوېت لەگەل ھېزە مەزھەبى و نەتەوھىيەكان ركاھەرى بکەن، بە تايبەت كە ئەوان لە قۇناغەكانى رابردوودا ماوھەيەك ھاوپەيمان بوون. بەلام دەبى ئەوھش لە پىشچا و بگيردريت كە بەھوى ئەوھى خودى سەدر پىنداگرە لەسەر بايگوت و شوپنكەوتەكانى مكوپن لەسەر چۆل ھېشتنەوھى بنكەكەكانى دەنگدان، ئەگەر كەمە ھېزە مەدەنىيەكان بتوانن لە بنكە جەماوھرىيەكانى سەدر سوودمەند ببن، بەتايبەت كە ساردى و گرۇپىيەكانى ماوھى رابردوو لە نيوان ھەردوولا ھېشتا وەك خۇيان ماون.

ھاوكات لەگەل ئەمەشدا ھېزە بچووگ و پەرتەوازەكان گىرۆدەى ئەوھن كە جەماوھرەكەيان كۆك نىە لەسەر گرنكى بەشدارىكردن لە ھەلبۇزاردن، ئەمىش لە ژېر كارىگەرى دوو ھۆكار: يەكەميان، گومانە زۇرەكانى سەر گرنكى و بايەخى بەشدارى لە ساپەى نەبوونى مەرجەكانى ھەلبۇزاردنىكى بېگەرد و ئازاد. دووھمىشان، ئەو ئەزموونە ھەزار و پىر لە پىشوييەى كە پەرلەمانتارانى ھېزە نوپۇ و مەدەنىيەكان لەم خولەى ئىستادا پىشكېشان كرددوھ كە پەرتەوازەى و بى سەروبەرى و لاوازى بەسەريدا زالە. ئەم بانگەشەى بايگوت كرددنە لە ھەلبۇزاردنى كشتى 2021 يشدا زيانى بەرچاوى لە ھېزە مەدەنىيەكان دا، چونكە بەشېك لە بنكە جەماوھرىيەكانيان لەژېر كارىگەرى بانگەشەيەك بوون كە پىيوايە پىويستە "تشرىن" وەك بەھا و بنەما بەھىلرېتەوھ و نەكرېتە ژمارەيەك لە ناو ژمارەكانى پەرلەمان. ھەرەھا زۆر دەگوترا كە چوونە ناو يارىيەكى نابەرامبەر لەساپەى نەبوونى ھەلى يەكساندا سوودى نىيە، بەشدارى كرددنېش لە ھەلبۇزاردن زياتر پروسەكە بۇ ركاھەرەكان جوائتر دەكات تا ئەوھى خزمەت بە نارازىيەكان بكات.

لەم ھەلبۇزاردنەدا ھېزە مەدەنىيەكان لە 12 پارېژگا بە 400 پالئورا بەشدارن، ركاھەرى سەرەكى ئەوانىش لەنيو 50 ھاوپەيمانى و 296 حىزبى بەشداردا، ھېزە شىعەكانى ناو چوارچىوھى ھاوتاهەنگىن لەگەل بنكەى جەماوھرىيە ھەندىك لە پارېژگارەكانى ئىستا لە شارەكانى نيوھراست و باشوورى عىراق. ھەرچەندە ھېزە مەدەنىيەكان پەرتەوازە و ناكۆكن و ھاوپەيمانىيەكەيان زياتر روالەتى و كاتىيە، بەلام ھاوتاي ئەمەش ھېزەكانى چوارچىوھى شىعەى جگە لە كەركوك و نەينەوا، لە پارېژگانى دىكەدا بەسەر چوار ھاوپەيمانى و جەمسەرى سەرەكىدا دابەش بوون بە سەرۆكايەتى (مالىكى، عامرى _ خەزەلى، كەكىم _ عەبادى، ھومام جەمودى)، ئەو يەكپىزىيەشى ھەيانە تەنيا بۇ ناوچە جىناكۆكەكان و پارېژگا فرە پىكھاتەكانە.

كىشەى گەورە بۇ ھېزە مەدەنىيەكان بە پلەى يەكەم بالادەستى ھېزەكانى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە و نابەرامبەرى تەرازووى ھېزە بەو پىيەى ئەوان كوكمپران و دەزگانى دەولەتيان لە بەردەستە. بەدواى ئەمەشدا مەسەلەى رىژەى بەشدارى مەترسىيە لەسەر ھەردوولايان، چونكە ئاماژەكان ئەوھ دەردەخەن كە سەدرىيەكان جگە لە بايگوتى خۇيان، ھەولدەدەن ئەوھەندەى بتوانن رىگربن لە بەشدارى چالاكانەى دەنگدەران لەو جىگايانەى كە دەتوانن. ھەرەھا جۇرىك لە بى ھىوايى و دلشكانىش ھەپە لە پروسەى ھەلبۇزاردن لەناو جەماوھردا و بەشدارى كەمى ھەلبۇزاردنى (2021)يش نموونەپە. لەم ھەلبۇزاردنەشدا زياتر لە 7 مليون كەس نەچوون بۇ وەرگرتنەوھى كارتى بايۆمەترى و 16 مليون كەس مافى دەنگدانىان ھەپە لەكۆى 23 مليون، ئەمەش زياتر لە ھېزە سياسى و تايڤىيەكان زيان لە بەرژەوھەندى ھېزە مەدەنىيەكان دەدات، چونكە ئەو رىژە كەمەشى كە بەشدارى لە ھەلبۇزاردن دەكەن، زياتر جەماوھرى ئاراستەكراو و ئەندامانى حىزبەكان و خەلكانى سوودمەندن لىيان، يان ئەوانەن كە بە پالئەرى مەزھەبى و نەتەوھىيە يان بەرامبەر بەخشىن و سوودى ماددى راستەوخۇ دەچنە سەر سندوقەكانى دەنگدان، ئەمانەش بەشېكن لە مىكانىزمى ھېزە دەسەلتادارە گەورەكان بۇ

جگە لە ھېزە سىياسىيە تەقلىدىيەكان، لە ئىستاشدا ھېزە مەدەنىيەكان كېشەى حىزبە درووستكراوھكانى پارىزگارەكانىشيان بۇ زياد بووھ كە لە پۇستدان و بەھىزترىنيان(ئەسەد ئەلعيدانى) پارىزگارى بەسرەيە. ھاوشانى ئەوھش ھاوپەيمانىيەك ھەيە بەناوى "الأساس" كە جىگرى يەكەمى سەرۆكى پەرلەمان موحسىن مەندەلەلوى سەرۆكايەتى دەكات و ئەويش لە ھەمان بازنە و رووبەرى ھېزە مەدەنىيەكاندا چالاکى و بانگەشە دەكات. بەھۆى پىشتىوانە دەسترۆيشتووھكانى لىستەكە و پېگەو پۇستى مەندەلاويشەوھ تواناى ھەيە ھېزە مەدەنىيەكان تەنگەتاو بكات.

بەپپى زۆرىك لەو ئامازانەى كە بەردەستن چانسى ھېزە مەدەنىيەكان و مىرانگرەكانى تشرىن لاواز دېتە بەرچا و بۇ بەدەستھىنانى سەرکەوتنى بەرچا و لەم ھەلبۇاردنەدا. ھەلبەت ئەگەرى سوپرايز ھەر بە كراوھى دەمىننەوھ. ھۆكارى ئەم رەشبينىيەش جگە لە كېشە نېوخۆييەكانى ئەم ھىزانە، پىداگرى ھېزە گەرەكانە لە ھىشتنەوھى چوارچمكى پرۇسە سىياسىيەكە لە دەستى ھېزە شىعە بەلدەستەكان لەم قۇناخە، ئەويش لەرېگاي بەكارھىنانى تواناكانى دەولەت لە لاىەك و بەكارھىنانى گوتارى تاپفى و مەزھەبى لەلاكەى تر. ئەمە جگە لە بەكارھىنانى گوتارى خىلەكى لە ناوچە گوندنشىن و داخراوھكان كە فاكترىكى بەھىزى تاقى كراوھىە لە ھەلبۇاردنەكانى عىراق.